

Constantin IVANOV
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ARHETIPUL RĂULUI ÎN POVEȘTEA
„DĂNILĂ PREPELEAC” ȘI „POVEȘTEA
LUI STAN PĂȚITUL” DE ION CREANGĂ

**The archetype of *evil* in „Dănilă Prepeleac” and „Povestea lui Stan Pățitul”
by Ion Creangă**

Abstract: The demonic imaginary, which should have inspired the fear and the terror, it is being treated in the narrative of Ion Creangă with humor and becomes an instrument of knowledge and value of some fixed archetypes in the collective imaginary. The contraposition of those two fundamental types of world power, constructive and destructive, delimits by the Creangă characters the interference sphere of good with evil. The unbelievable facts and events, like devil, demonic, satanic do not create terror and repulsion, but only surprise, attributing in this way a playful side to the devil. Putting together the Creangă character with the reconciliation and annihilation functions of evil and the archetype model of the second Adam, we identify a model of interpretation of Ion Creangă's stories. In this way, „Dănilă Prepeleac” and „Povestea lui Stan Pățitul” become, in the literary imaginary archetypal representations, an instrument by which the evil can be defeated.

Keywords: demonic, archetype, archetypal representations, imaginary, evil expression, religiousness, primordial.

Rezumat: Imaginarul demonic care ar fi trebuit să inspire spaima și groaza este tratat în narațiunea crengiană cu umor și devine un instrument de cunoaștere și de punere în valoare a unor arhetipuri fixate în imaginarul colectiv. Contrapunerea celor două tipuri fundamentale de putere ale lumii, constructive și distructive, delimitează prin personajele crengiene sfera de interferență a binelui cu răul. Evenimentele și faptele neverosimile, la fel ca și necuratul, demonicul, satanicul nu stârnesc spaimă și repulsie, ci doar mirare din partea acestora, atribuindu-i astfel o alură ludică diavolului. Punând alături personajul crengian cu funcție de reconciliere și anihilare a răului alături de modelul arhetipal al celui de al doilea Adam, identificăm un model de interpretare a poveștilor lui Ion Creangă. Astfel, „Dănilă Prepeleac” și „Povestea lui Stan Pățitul” devin în imaginarul literar reprezentări arhetipale, un instrument prin care răul poate fi învins.

Cuvinte-cheie: demonic, arhetip, reprezentări arhetipale, imaginar, expresia răului, religiozitate, primordial.

Întâlnirea personajelor lui Creangă (Dănilă Prepeleac și Stan Pășitul) cu spiritual-maleficul declanșează fantasticul în forma unei suite de aventuri neverosimile, în care răul își dezvoltă diferite conotații arhetipale. Prin comportamentul pe care îl manifestă Dănilă Prepeleac față de spațiile damnate, pădurea de pe malul heleșteului și casa boierului, înțelegem rolul omului în sacralizarea spațiului pe care îl locuiește prin actul său de luare în posesie. Jean-Yves Lacoste explică fenomenul: „Pot să intru în posesia locului pentru că el se definește mereu drept locul meu. Or, lumea purcede la critica permanentă a lui „aici” prin „acolo”. Structura sa de orizont recuză finitudinea îmblânzită a locului nostru” [1, p. 16]. Arhetipurile care desemnează fenomenele ce țin de sentimentul de sacralitate al omului, contrapuse cu imaginarul spiritelor demonice, reprezintă șansa omului de „îmblânzire” și anihilare a răului primar.

Prima manifestare a caracterului mesianic la personajele crengiene o putem remarca în povestea „Dănilă Prepeleac”. Povestea începe cu un sistem de cauzalități din ce în ce mai deochete, în care nimerește personajul central al narațiunii, Dănilă Prepeleac. Interferența dintre realitatea cotidiană și elementul supranatural evidențiază niște limite tipologice, în care poate fi încadrată religiozitatea lui Dănilă Prepeleac. Prin comportamentul pe care îl manifestă Dănilă față de forțele răului indică gradul de coruptibilitate a omului „tot mănăstiri să croiești, dacă vrei să te bage dracii în seamă, să-ți vie cu banii de-a gata la picioare și să te facă putred de bogat”, și adevărata motivație care stimulează confruntarea omului cu răul. Această luptă este până la proba contrarie, unde pretinsul *homo religiosus* e ademenit de bogății a căror proveniență știe foarte bine că este „necurată”. Dar, odată cu introducerea „elementului miraculos în structura narațiunii” [2, p. 40], Ion Creangă abordează din punct de vedere arhetipal lupta omului cu răul, stabilind niște similitudini cu motivul biblic în care omului i se prezice, într-un viitor necunoscut, biruința asupra răului.

Chiar dacă o astfel de abordare poate să trezească anumite suspiciuni vizavi de corectitudinea hermeneutică a narațiunii crengiene, totuși este interesant de suprapus imaginile poveștii și conotațiile pe care le poate avea un arhetip religios. Trecând dincolo de rigorile hermeneuticii literare, putem stabili niște tangențe ce le are personajul crengian cu misiunea cristică a celui de al doilea Adam. Construirea unei mănăstiri presupune și o luptă a omului cu forțele necunoscute, motiv întâlnit și în „Meșterul Manole”. Or, o hermeneutică a arhetipurilor religioase presupune, după cum afirmă Luigi Pareyson, „ca reflecția să fie îndreptată nu asupra unei scene culturale obiectivabile și abstracte, ci asupra unei experiențe existențiale” [3, p. 178]. Așa încât interpretarea răului original sau în termenii lui Pareyson „culpă originală” [3, p. 179], presupune stabilirea unor corespondențe dintre arhetipurile biblice și proiecția acestora în narațiunea crengiană, și nu numai. Răul peste care dă Dănilă Prepeleac se afla într-o stare latentă, în sensul că acest rău acționa în poveste doar în limitele propriului domeniu, zona heleșteului din inima pădurii. Ei bine, *Homo religiosus*, perturbă această stare: „Măi omule, zise dracul. Tu, cu șmecheriile tale, ai tulburat toată drăcimea”. Reacția

răului este una arhetipală – ispita, tentația de a corupe: „Na-ți, mă, bani! zise dracul trimis; și să te cărăbănești de aici; că, de nu, e rău de tine!”. E același arhetip biblic al compromiterii de către diavol a creației lui Dumnezeu. De altfel, experiența din *Cartea Genesa* unde Adam și Eva au fost ispitiți de către diavol să mănânce din pomul oprit, apoi ispitirea lui Isus în pustie, al celui de al doilea Adam, reprezintă acțiunea ciclică în care spiritul răului compromite creația lui Dumnezeu. Acceptarea cu atâta grabă de către Dănilă Prepeleac a banilor și renunțarea cu atâta ușurință la ideea de a face o mănăstire („Aveți noroc, spurcaților, că-mi sunt mai dragi banii decât pusnicia (...)”), îi determină pe draci să pună la îndoială religiozitatea pretinsului pustnic, cerându-i să le înapoieze banii prin învoiala unei „încercări”: „Mă omule! stăpânul meu s-a răzgândit; el vrea ca mai întâi să ne încercăm puterile ș-apoi să iei banii” [4, p. 63-64].

Construirea unei mănăstiri reprezintă un simbol al înstăpânirii binelui, ceea ce presupune excomunicarea răului. În sens arhetipal este vorba de imposibilitatea ca cele două forțe, răul și binele, să coexiste în același timp și spațiu, nu în sens universal ci particular. În același conținut, fie prevalează binele, fie prevalează răul sau, după o metaforă biblică, nu poate ca din „aceeași vână a izvorului (să) țâșnească și apă dulce și apă amară” [Iacov 3:11]. Metafora amintește o parabolă religioasă de sorginte eremitică. Potrivit parabolei, după ce Isus Hristos a fost răstignit, Dumnezeu i-a scos pe toți din iad, în afară de Împăratul Solomon, lăsându-l să iasă prin forțele proprii, adică să facă uz de înțelepciunea sa. În cele din urmă, acesta decide să construiască în mijlocul iadului o mănăstire, faptă care a și constituit, de fapt, biletul de ieșire de acolo.

Acceptarea banilor de către Dănilă Prepeleac și intenția de a renunța la proiectul monahal, trimite spre natura umană a personajului și a gradului ei de coruptibilitate, gest căruia însă criticul Valeriu Cristea îi găsește o interpretare originală: „bătălia protagonistului cu demonii, iar apoi, în final, însăși biruința «omului lui Dumnezeu», Dănilă, (este) mai frumoasă decât orice mănăstire” [5, p. 221], căci întoarcerea triumfătoare în sat a protagonistului călare pe diavol reprezintă imaginea în care spiritul răuvoitor este învins și subjugat de către om. Acest triumf asupra diavolului are valențe biblice, conform cărora mai întâi pierzi tot ce ai, precum este cazul lui Iov, sau cum a fost pilda lui Isus din pustiu rămas fără hrană și apă. Și Dănilă, după ce pierde tot, confruntat cu cel rău, se întoarce în calitate de învingător al diavolului: „Ai să iei burduful cu bani în spate și ai să mergi la casa mea (...) încalecă și Dănilă pe burduf; iară dracu-i umflă în spate și zboară iute ca gândul taman la casa lui Dănilă Prepeleac”. Aceasta este semnificația profundă a actului de îmblânzire și supunere a răului, de introducere a lui în cotidian sub forma unui rău purificat, adică un rău pe care omul îl poate exploata, subînțeles, oarecum, prin comicul subtil și tratarea cu umor a acestui subiect de către Creangă. Așadar, răul nu este atât de rău, iar dacă este, atunci acesta devine necesar ca o putere de verificare a omului.

O altă manifestare a substratului mesianic la personajele crengiene o putem remarca și în „Povestea lui Stan Pășitul”. Aici spiritul răuvoitor dă dovadă de „ingenuitate”

sau după cum o mai numește Luigi Pareyson „lipsă de răutate” dar care „încă nu este, prin ea însăși, inocență ca ignorare a răului” [3, p. 276]. Conflictul dintre bine și rău tratat din perspectiva caracteristicii temporale a istoriei umane proiectează posibilitatea ca acesta să fie izbăvit. Atât viața satului cât și cea a protagonistului pe nume Stan sau Ipate decurge conform unui scenariu obișnuit. Odată cu incursiunea antropomorfă a răului în lumea rurală, se declanșează o suită de fenomene și fapte greu de explicat de către celelalte personaje din narațiunea crengiană. În „Povestea lui Stan Pățitul” răul capătă conotații care depășesc cadrul obișnuit al realității sociale și *ia forma unui rău necesar*.

Acest rău, după cum ne-o spune și naratorul, este împelițat într-un băiețel cam de vreo opt ani pe nume Chirică. Acesta se comportă de parcă ar fi un izbăvitor al omenirii de rău. Îi scoate coasta de drac din nevasta lui Ipate și ia de pe pământ „un putregai de căpătâi” nefolositor omenirii însă trebuincios „sub talpa iadului”. Mai mult decât atât; Chirică începe să fie și să înfăptuiască binele nu datorită împelițării sale, o astfel de interpretare poate fi răsturnată prin acțiunile umane, ci datorită înfăptuirii celor ale firii. Pentru că odată ce-a fost trimis pe pământ, el a și fost conjurat să acționeze, dacă, interpretăm acest lucru prin filiera raționamentelor areopagitice și ale lui Constantin Noica despre „fire”.

Prin urmare, cuvântul „fire” despre care vorbim este format de la infinitivul verbului „a fi” și în cazul dat are funcția de a conceptualiza expresia devenirii universale în actul cel dintâi. În înțeles filosofic acesta reprezintă ființa în starea ei primordială, adică momentul ființării sale. Constantin Noica spune despre fire că ea „conferă, face, produce. Ea e neîncetata productivitate a ființei. Faptul de a fi trece astfel în faptul de a face, lucra. Nu tot ce este încapă în fire, numai ceea ce e lucrător” [6, p. 44]. Amintim aici raționamentul autorului scrierilor areopagitice în ceea ce privește cauza devenirii demonilor, mai cu seamă ce îi face să fie răi, și anume, „prin lipsirea lor de rânduiala cea după fire”. Dacă prin termenul „fire”, de care Pseudo-Dionisie Areopagitul face uz, înțelegem și acceptăm conceptualizarea ce i-o face Constantin Noica, atunci teodiceea areopagitică va avea o adâncă întrepătrundere metafizică față de condiționarea primă a răului. Astfel, relatarea biblică despre devenirea demonilor și a lui Satan ajunge să fie reinterpretată și toate conotațiile sale religioase trec din sfera dogmatică în cea filosofică. Încetarea ființelor divine de a mai fi ca atare, printr-un act de libertate, a dus la căderea lor și respectiv a preschimbării lor în ființe rele/demonice. Ideea ființării răului în urma lipsei de productivitate este preluată și de gânditorii moderni, precum Friedrich Nietzsche. Acesta identifică originea diavolului în odihna lui Dumnezeu: „Dumnezeu însuși a fost acela care la capătul zilei de muncă s-a așezat ca șarpe sub arborele cunoașterii: se odihnea de faptul de a fi Dumnezeu... Făcuse totul prea frumos... Diavolul nu este altceva decât lenevia lui Dumnezeu în fiecare a șapte zi” [7, p. 114-115]. Însușind raționamentele religioase ale autorului areopagitecilor cât și conexiunea acestora cu cele filosofice pe care le-am amintit aici, ne permitem să afirmăm următoarele: răul în contextul dat nu este altceva decât o consecință

a neînfăptuirii celor după fire și este caracterizat prin lipsa deprinderilor celor bune. Astfel, răul din „Povestea lui Stan Pățitul” poate semnifica ieșirea acestuia din starea lui de a fi și preschimbarea naturii demonice prin însăși voința de a face ceva. Odată răul a ales să acționeze, acesta a și început să înfăptuiască cele după fire, adică să îl slujească pe om.

Cu toate că nu primise nicio indicație precisă din partea lui Scaraoțchi în privința modului de slujire a lui Stan Pățitul, dracul Chirică își pune în plan să remedieze un rău. În contextul celor expuse mai sus, răul, în sensul neîmplinirii celor după fire, din narațiunea crengiană nu este Chirică, ci chiar personajul principal, Stan numit Pățitul. Pentru a argumenta o asemenea afirmație va trebui să facem trimitere la textul biblic din cartea Geneza, capitolul 1. Tot ce crease Dumnezeu „era bun”, mai cu seamă până la crearea omului. După aceasta Dumnezeu ajunge să spună „nu este bine...”. Această expresie „nu este bine” se referă doar la omul singur, „nu este bine ca omul să fie singur”, un lucru contrar firii ce poate genera un dezechilibru în tot ceea ce fusese creat. Așadar, potrivit poveștii, Ipate refuză cu bună știință să îndeplinească cele ale firii, adică să se însoare, pe când dracul Chirică își asumă prin însușirea celor ale firii rolul de (co)întemeietor al ordinii firii, prin realizarea unui echilibru, și anume: îi găsește lui Ipate un ajutor potrivit, femeia.

Contrar acestei logici, dezlănțuirea forțelor malefice, la indicația lui Scaraoțchi, poate fi interpretată ca o revoltă a răului împotriva naturii umane și ca o încercare de a o corupe, „Scaraoțchi, căpetenia dracilor, voind a-și face mendrele cum știe el, a dat poruncă tuturor slugilor sale ca să apuce care încotro a vedea cu ochii și pretutindene – pe mare și pe uscat – să vâre vrajba între oameni și să le facă pacoste” [4, p. 91]. Întreaga lume pare a fi un univers pe care spiritul răuvoitor îl poate distruge după bunul său plac. Acest mod de prezentare a diavolului se aseamănă cu cel din Evul Mediu, acesta fiind perceput de imaginarul medieval drept cel ce „devine mai prezent, mai activ, mai malefic, dat fiind că el acționează având autorizația divină pentru a-i pedepsi pe păcătoși sau pentru a-i ispiti” [8, p. 99]. Escapada spiritelor neprielnice omului din „Povestea lui Stan Pățitul” poate semnifica redeșteptarea răului latent și adormit.

După eșecul lamentabil, unul dintre draci este trimis printre muritori, la Stan, cu poruncă de la Scaraoțchi să-i slujească trei ani. Astfel, dracul, ca expresie a răului, e condamnat să fie om. Acționând precum un om, el totuși posedă niște calități supranaturale: darul premoniției, putere fizică ce uimește, numite de terminologia religioasă omnisciență și omnipotență. În structura psihocomportamentală a lui Chirică, dracul devenit om, identificăm niște contrarii greu de explicat. După cum ne spune însuși naratorul, înțelegem că băiețelul „ca de opt ani”, nu este nimeni altul decât dracul, cel ce nu prea avusese noroc să dea peste vreun om ca să-i facă rău. Însă comportamentul acestuia este total diferit față de cum trebuia să se comporte cu „muritorii”. Ei bine, față de Stan Pățitul, demonicul manifestă îngăduință și nu-i pricinuieste niciun rău, ci, dimpotrivă, îi face doar bine. Ipate își rotunjește bine gospodăria și,

pe deasupra, depășește cu ajutorul lui Chirică complexul pe care îl avea în legătură cu alegerea femeii care să-i fie nevastă. Această manifestare a răului pare a fi deconcertantă. Am putea să-i găsim niște origini în vechile credințe bogomilice care atribuie răului un caracter dualist – diavol bun, precum se crede și despre expresia binelui – înger rău. Putem vorbi și de o reprezentare arhetipală a lui *homo religiosus*, care are menirea să curețe și să reconcilieze răul primordial. Oricum, chiar dacă reprezintă răul, acesta exprimă un comportament plin de altruism față de Stan Pătitul, așa încât acesta să nu-și mai pună problema adevăratei identități a celui pe care îl are în casă, „Măi că-mi vine să zic și eu ca boierul acela: nu știu, nălucă să fii, om să fii, dracul să fii, dar nici lucru curat nu ești. Numai, fii ce-i fi, asta nu mă privește; mie una știu că mi-ai priit bine, n-am ce zice!” [4, p. 103]. Din același comportament face parte și actul final de curățare a casei lui Ipate de baba vrăjitoare, reprezentantul răului pe pământ, dusă în iad pentru a se alinia răului suprem, Scaraoțchi. Pe lângă mulțimea de conotații pe care le are, baba este asociată uneori în mitologia românească cu spiritul demonic feminin [9, p. 39-40] sau după cum spune Tudor Pamfile în cartea „Mitologia poporului român”, „Nu-mi pot închipui că s-ar găsi în mintea unui creștin [...] un alt zavistnic mai priceput decât diavolul și o mai meșteră unealtă a acestuia decât femeia, și mai ales femeia bătrână sau baba” [10, p. 26].

Și încă o interpretare care ar putea să explice comportamentul lui Chirică și motivația lui de a face bine și a se comporta ca un izbăvitor al lumii de rău. Prin manifestarea unui comportament mesianic, am spus anterior, Chirică este proiecția arhetipală al celui de al doilea Adam din prorocia edenică în care răul va fi reconciliat de către acesta. Urmând această idee atingem o altă caracteristică arhetipală a diavolului, precum este cea de imitator al lui Dumnezeu. O astfel de concepție poate fi întrezărită foarte vag în textul canonic al bibliei, precum în versete ce îl contrapune pe acesta cu Dumnezeu, Matei 14:10 și Matei 4:9, Evrei 1:1-2 și 2 Tesaloniceni 2:9, Faptele Apostolilor 19:11 și Apocalipsa 13:13-15, Biserica – loc de adorare a lui Dumnezeu [1 Timotei 3:15] și „sinagogă a satanei” – loc de adorare a lui Satan (Apocalipsa 20:10) ș.a. Poate din acest motiv, al imitării lui Dumnezeu de către diavol, Dante Alighieri l-a descris pe diavol drept un personaj ce are trei fețe, adică imitarea doctrinei creștine a Trinității: „Oh, mare îmi păru minunăție,/ când am văzut c-avea trei fețe țeasta./ Era în față una stacojie,/ iar celelalte prinse de aceasta,/ înfipite în mijloc pe câte-o spată,/ unindu-se în locul unde-i creasta” (Infernul, Cântul XXXIV, 37-42) [11, p. 122-123].

Acest concept, prin care diavolului i se atribuie rolul unui imitator al lui Dumnezeu, a fost dezvoltat de către reformatorul Martin Luther. El spunea despre acesta că „acolo unde Dumnezeu ridică o biserică, diavolul va ridica și el o capelă” [12, p. 91-92]. Idee pe care de altfel o dezvoltă și Rene Girard în cartea sa „Prăbușirea Satanei”, precum că Satana este un imitator jalnic al lui Dumnezeu [13, p. 61].

Mergând pe această filieră de interpretare, putem explica bunătatea lui Chirică. Dracul deghizat în Chirică este proiecția arhetipală a celui de al doilea Adam, despre

care biblia spune că este Isus, izbăvitorul omenirii de sub influența răului, însă vorbim în cazul de față despre un al doilea Adam creat de către diavol drept o copie a celui promis de Dumnezeu. Așa că reconcilierea răului din finalul narațiunii crengiene săvârșită de către Chirică, răpirea babei de pe pământ, și ducerea ei în iad, nu este altceva decât o proiecție arhetipală a imitării de către spiritul răuvoitor a judecății și reconcilierii pe care Dumnezeu o va săvârși asupra răului, sau copia actului final, expus în Apocalipsa, de răpire a slujitorilor lui Dumnezeu. Astfel, Chirică poate semnifica trimisul diavolului pe pământ care are menirea de a răpi pe slujitorii săi și de a-i aduce în infern alături de Satan. Cu o asemenea concepție a vehiculat biserica, imagine ce s-a impregnat în imaginarul colectiv din Evul Mediu și care poate fi observat și în „Divina comedie” a lui Dante Alighieri. Simona Maria Drelciuc spune că „Reprezentările înfricoșătoare ale infernului și ale Diavolului au fost instrumentele prin care masele au luat contact cu pedeapsa veșnică” [14, p. 108]. Din acest motiv putem înțelege foarte bine de ce Ion Creangă nu invocă în narațiunile sale tema destul de răspândită în literatura universală a pactului diavolului cu omul. Ipate este slujit de către un drac fără ca să dea nimic în loc, „Ei, stăpâne, (zise Chirică), iaca chiar azi mi s-au împlinit anii de slujbă. Rămâi de acum sănătos, eu mă duc de unde am venit. Dar să știi de la mine, și să spui și altora, că te-a slujit un drac trei ani de zile, numai pentru un boț de mămăligă de pe teșitura din pădure și pentru un putregai de căpătâi ce-mi trebuie sub talpa iadului” [4, p. 112-113]. O parte din răsplată a fost dată în pădure, iar „bogdaproste” pe care trebuia să-l spună este transfigurarea artistică a curățirii casei și femeii lui Ipate de orice impuritate demonică. Astfel „figura răului își însușește îndeaproape valorile cele mai active ale acestuia” [8, p. 32] și alege de bună voie să nu mai aibă nimic de a face cu omul, și împlinirea în plan arhetipal a „făgăduielii de restaurare finală” [3, p. 299].

Aspectele și expresiile răului din creația crengiană, precum și conexiunile acestuia cu primordialul au fost elementele pe care le-am urmărit în acest articol. Imaginarul demonic care ar fi trebuit să inspire spaima și groaza a fost tratat cu umor și a devenit în narațiunea crengiană un instrument de cunoaștere și de punere în valoare a unor arhetipuri fixate în imaginarul colectiv. Contrapunerea celor două tipuri de putere, constructivă și distructivă, pe care personajul malefic crengian îl manifestă față de celelalte personaje, delimitează foarte bine sfera de interferență a binelui cu răul. Evenimentele și faptele neverosimile, la fel ca și necuratul, demonicul, satanicul nu stârnesc spaimă și repulsie, ci doar mirare din partea personajelor crengiene, atribuindu-i astfel o alură ludică diavolului. Punând alături personajul crengian ce are funcția de reconciliere și anihilare a răului cu modelul arhetipal al celui de al doilea Adam, am identificat un model de interpretare a poveștilor lui Ion Creangă. Astfel, „Dănilă Prepeleac” și „Povestea lui Stan Pățitul” devin reprezentări arhetipale în imaginarul literar, în care religiozitatea omului obișnuit poate deveni un instrument prin care răul poate fi învins.

Referințe bibliografice

1. Jean-Yves Lacoste. *Experiență și absolut. Pentru o fenomenologie liturgică a umanității*. Traducere de Maria-Cornelia Ică jr., Sibiu: Editura Deisis, 2001, 249 p.
2. Eugen Simion. *Ion Creangă. Cruzimile unui umorist jovial*. Princeps Edit, Iași, 2011, 178 p.
3. Luigi Pareyson. *Ontologia Libertății. Răul și suferința*. Traducere de Ștefan Mincu. Constanța: Editura Pontica, 2005, 477 p.
4. Ion Creangă. *Scrieri – Amintiri din copilărie, povești, povestiri, teatru, corespondență, rostiri, zicători, cuvinte*. Prefață de Mihai Cimpoi. Selecție de texte, note, bibliografie, itinerar biografic și postfață de Daniel Corbu. Iași: Editura Princeps Edit, 2011, 419 p.
5. Valeriu Cristea. *Dicționarul personajelor lui Creangă*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1999.
6. Constantin Noica. *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. București: Editura Humanitas, 1996, 397 p.
7. Friedrich Nietzsche. Apud: Ștefan Afloroaei. *Lumea ca reprezentare a celuilalt*. Iași: Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 1994, 230 p.
8. Robert Munchembled. *O istorie a Diavolului*. Traducere din franceză de Emilian Galaicu-Păun. Chișinău: Editura Cartier, 2002, 382 p.
9. Ivan Evseev. *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*. Timișoara: Editura Amarcord, 1997, 534 p.
10. Tudor Pamfile. *Mitologia poporului român*. Ediție îngrijită și postfață de I. Oprisan. București: Editura Vestala, 2006, 815 p.
11. Dante Alighieri. *Divina comedie. Infernul*. Traducere de Giuseppe Cifarelli, cuvânt înainte de Alexandru Ciorănescu, îngrijire de ediție, note și comentarii de Titus Pârvolescu. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1998, 437 p.
12. Martin Luther. Apud: Simona Maria Drelciuc. *Imaginea nefratelui în literatură*. Iași: Editura Lumen, 2015, 362 p.
13. Rene Girard. *Prăbușirea Satanei*. Traducere din limba franceză de Ion Doru Brana. București: Editura Nemira, 1999, 221 p.
14. Simona Maria Drelciuc. *Imaginea nefratelui în literatură*. Iași: Editura Lumen, 2015, 362 p.